

ÉS VÀLID AVUI EL CONCEPTE FORMULAT PER REGLÀ DE FOSSILITZACIÓ DEL DRET CATALÀ AL LLARG DEL SEGLE XVII?

E. BELENGUER I CEBRIÀ
Universitat de Barcelona

RESUMEN: *¿Es válido hoy el concepto formulado por Reglà de "fossilización del derecho catalán" a lo largo del siglo XVII?*

Ernest Belenguier Cebrià accepta el concepte de fossilització del dret català com a encara vàlid per al segle XVII, aunque con matices: ¿No es cierto que las Cortes Catalanas, a pesar de no reunirse a menudo, disfrutaban de una cierta autonomía, a través de otros mecanismos?

RESUM:

Ernest Belenguier Cebrià accepta el concepte de fossilització del dret català com encara vàlid pel segle XVIII, tot i que amb matisos: No és cert que les Corts Catalanes, malgrat no convocar-se sovint, gaudien d'una certa autonomia, per mitjà d'altres mecanismes?

SUMMARY: *Can we consider the conception of the historian Joan Reglà about the fossilization of Catalan law during the XVII century as a useful one?*

Ernest Belenguier Cebrià accepts the concept of fossilisation in Catalan law enactment as still valid during the 17th century, but not in a radical view. Questions as whether Catalan Parliament, though seldomly summoned, had legislative capabilities of its own should be put forth.

A menys de quaranta-vuit hores d'aquesta taula rodona vaig veure en el segon canal de TVE un debat al voltant de la necessitat de l'estalvi —sí o no— en el sentit de dividir els contertulis i el públic assistent en dos grups ben delimitats: els qui defensaven la seguretat d'un estalvi cap al futur per tal d'arrodonir la manca de pensions que a frec de l'any 2000 tothom sospita que no podran mantenir-se al nivell de les ja, avui dia, esquivades prestacions, o bé els seus oponents que culpaven a la febra d'un neocapitalisme liberal, que dóna suport a les entitats bancàries, el miratge d'un estalvi, que no hauria de ser tan afeixugat si l'anomenat *estat del benestar* es mantingués plantant cara a les pressions empresarials i financeres i assegurés les pensions en anys posteriors.

* Aquest article s'ha escrit deliberadament tal com es va pronunciar en el col·loqui "*Catalunya i Espanya en l'Època Moderna. 30 anys de La revolta Catalana de John H. Elliott*", la qual cosa explica el caràcter col·loquial de la seva redacció i ajudarà a entendre al lector l'omissió de tota referència bibliogràfica que només atapeiria un treball que no vol tancar un tema sinó més aviat fer preguntes per a respostes posteriors a noves investigacions. No cal dir que, posats a fer-ho, la bibliografia seria bastant abundosa.

En aquest segon cas no caldria, tant com en el primer, angoixar-se per un problema que hauria de solventar-se sense privilegiar les pretensions bancàries d'aprofitar-se'n dels dipòsits monetaris que el públic en general intenta fer a deu i fins i tot quinze o vint anys abans de la seva jubilació. El pretès estalvi asseguraria aquesta però repercutiria en un menor consumisme al mercat, a la vegada que els bancs podrien utilitzar aquests fons i dirigir-los on ells volgueren durant el llarg marge de temps en el qual no haurien de tornar-los amb magres interessos a la seva clientela dipositària.

En acabar aquesta emissió, per associació d'idees davant la preocupació que tenia pel que fa a aquesta taula rodona, m'assaltà una qüestió que em rondinava pel cap feia ja temps. En una paraula: preguntar-me sobre la *fossilització del dret català*, tal com parlà Reglà ja fa una pila d'anys, no pot ser —sense cap malícia per suposat— un parany semblant al que acabava de veure? Perquè lògicament —tenint en compte:

- a) la meua filiació a l'escola de Joan Reglà com també la del professor Garcia Càrcel, i
- b) de bell antuvi la realitat indiscutible —formalment indiscutible— de la no legislació catalana entre el 1599 i 1701-1702, ja que les Corts de 1626-1632 no s'acabaren i no generaren, conseqüentment, constitucions, capitols i actes de corts—

la resposta ha de ser només una: naturalment que sí, que la fossilització del dret català fou un extrem indefugible, es pensi com es pensi històricament i ideològicament. És tan natural —sembla— com el fet que en la situació actual —també sembla— cal fossilitzar els diners en pensions abans que ens fossilitzin a tots nosaltres sempre, a més a més, que puguin fer-ho.

Ara, a), la meua filiació a l'escola de Reglà m'obliga àdhuc a més coses, entre d'altres precisament a fer-se preguntes, com aquí s'han fet ara, de la validesa permanent de les seves idees, de les seves o de qualsevol altre historiador rigorós. Perquè com deia Reglà —i ho digué en el pròleg al llibre de la seva deixeblla més apreuada, Emília Salvador— “cap escola ha de ser escolaticisme” i tota ella ha d'evolucionar. Aleshores també deia —és clar, seguint a Göthe— que “cada generació ha d'escriure la seva història”, potser perquè els punts de referència del *present* sobre el qual s'interroga el passat poden canviar o millor —amb tota seguretat— canvien. És aquest, sens dubte, el cas que ens ocupa perquè la història de Catalunya al segle XVI sobretot, però també al XVII, no fa gaire que començà a deixar els segles de foscor, d'obscuritat, dels quals es planyia el també historiador Joaquim Nadal. I en aquest sentit, el temps en el qual visqué i investigà Reglà és el mateix que el d'ara? Les preguntes cap el passat són les mateixes que les que es fan ara amb uns coneixements d'investigació, en aquests moments, més superiors? És clar que no i en conseqüència la resposta a la fossilització del dret català caldrà doncs matisar-la.

Més, b) del que no es pot defugir, nogensmenys, és d'algunes respostes

documentals que semblen aclaparadores. En donaré una i en tot cas —si hi ha col·loqui— es podrà parlar d'altres.

Quan el 1701-1702 el nou rei Borbó, que havia succeït a Carles II Habsburg mitjançant el testament d'aquest darrer, volgué —és un dir— conquerir Catalunya mercès la seva imatge, la qual no era aleshores ni remotament bel·licosa, ho feu bo i contraent deliberadament noces a Figueres, cosa que ni tan sols pogué portar-ho a terme un segle abans Felip III amb Margarida d'Àustria el 1599, malgrat els intents barcelonins que varen fallar en faltar els diners necessaris del maridatge. Ara, però, el rei també convocà a Corts els catalans, com l'Habsburg de 1599 ho va aconseguir. I ara sobretot, en el 1701-1702, intentà agradar-los de debó tal com li aconsellava el seu besavi Lluís XIV des de França.

No obstant, la situació semblà embolicar-se per moments. En la primera decretació d'aquestes Corts, el rei només havia aprovat 31 acords legislatius, n'havia rebutjat 19 i modificat, substancialment, 14 a la vegada que es plantejava tot un perillós dissentiment, el de Pere Torrelles de Sentmenat, coses totes elles que semblava que portarien la Cort en orris. Endemés, el monarca en els primers moments ja va demanar un ajut de 2.000 cavalls i quarters per a hostatjar soldats. Com va dir el secretari del Despatx Universal, Antonio de Ubilla, "con Su Majestad no se regateaba", exigint tot seguit que, si la llengua constitucional era la catalana, havia d'escriure's el corpus legislatiu, en una segona si més no oficial, en castellà a l'hora d'imprimir-se les constitucions. Tot això va finalment atemorir a tothom —molt més pot ser que la fugida molts anys abans de Felip IV i Olivares cap a Madrid el 1626—, ja que els catalans del 1701-1702, més que els de 1626, desitjaven primmiradament que la Cort continués. Per suposat que calia fer-ho, com confesa sense entrebancs la documentació, "per no haver lo Principat ab lo discurs de més de sexanta anys lograt los benignes influxos de la presència de sos reys i Senyors, per la qual anciós ha suspirat; haver la injuria del temps irrogat notable perjudici e inobservança a les generals constitucions, usos y altres drets municipals, ab evidència han manifestat que sols poria esser proporcionat remey la ditxa de la convocació y conclusió de Corts que ab soberana premeditació te lo Principat establert per alivio de opressions, esmena de agravis y reformació de aquellas lleis que lo voluble del temps per no convenients deroga o altera, que es lo unich assumpto de todas las que a Vostra Magestat humilment suplica la Cort, se digne concedirli per lo molt que espera en lo paternal amor de Vostra Magestat..."¹

La presència del rei feia, evidentment, més de sexanta anys que s'havia esdevingut, però ja feia cent, des de la publicació de les constitucions de 1599 impresa el 1602, que la *injuria del temps* i la volubilitat del mateix havia provocat una aturada legislativa de la Cort general. Es pot tanmateix cercar millor resposta a la pregunta inicial que la dels mateixos representants a Corts, els quals desitjaven actualitzar la dissortada fossilització? Ara bé, en realitat era

¹ACA. Generalitat. Procesos de Corts, Reg. 1061, f. 304r.

aquesta tan absoluta? Significà realment que els catalans estaven davant un camí autènticament truncat, segons la coneguda frase de Jaume Bartrolí, abans i tot dels esdeveniments que succeïren en menys de quinze anys després, inclosos el desenllaç de la guerra de successió a la corona d'Espanya?

A mí, aquí, m'agradaria respondre a la pregunta de la fossilització amb tot un munt de preguntes que en tot cas —seria d'esperar— poden afavorir la possibilitat de reflexionar sobre aquest tema sense cercar, no obstant, una resposta segura.

1^a) No és un fet indubtable que la convocatòria de Corts depenia estrictament del rei? Doncs, per què no va fer-la més sovint? Massa sovint precisament s'ha parlat de la feblesa de les Corts catalanes, tot i que en els darrers anys això s'ha matisat una mica. Però, feblesa?, quina feblesa? Diré més, sense oblidar-me que Carles V convocà 7 Corts, que Felip II ho feu en dues ocasions malgrat que en algunes altres arribà a pensar en noves convocatòries, que Felip III només cridà als representants a Corts el 1599 tot i que entre el 1609 i el 1610 també acaronà la possibilitat d'insistir en el tema, i que Felip IV, finalment, ho feu en dos moments, el 1626 i el 1632, però aquestes Corts no arribaren a concloure's i conseqüentment, sense la realitat del solí i d'una legislació que mai es va aprovar, les esmentades Corts no serviren més que per tibar els ànims anys abans de la guerra dels Segadors. Després, cal esperar fins a la legislació de 1701-1702. Tot això, doncs, sembla justificar la reiterada feblesa, sobretot quan des de les darreries del segle XVI i al llarg del primer terç del segle XVII les Corts catalanes —es vulgui o no— semblen no resistir la força de les Corts de Castella. Jago bàsicament en subratllar la importància dels parlaments castellans ja des del 1560 i inequívocament des del 1575, però Thompson, Albaladejo, Benjamin González i tants d'altres insisteixen en la realitat de la força parlamentària castellana arran del servei de millones, és a dir, des del 1589 moment en què la monarquia necessità l'ajut monetari de les ciutats amb vot en Corts. Essent així les coses, no ha de sorprendre que massa sovint es faci la comparació entre unes institucions —catalana i castellana— el nom de les quals pareixen homònimes, sense adonar-se'n —qui les fa— que potser que, més enllà de semblances lògiques, hi ha tot un seguit de diferències importants qualitativa i quantitativament. Vegem, si més no, els punts més rellevants d'aquestes dissimilituds, tant a Castella com a Catalunya.

En el primer cas, de cap manera es pot oblidar que Castella palesa una demografia més nombrosa i que a més s'ha incrementat al llarg del Cinc-cents, potser de 5 a 6 milions d'habitants, tot i que arran del darrer terç del segle i presumiblement des de les *Relacions Topogràfiques* de 1575 i 1578 la tendència apunta cap a l'estancament. Però no és només la població; és també la superfície territorial dins de la "ancha Castilla" la que és superior. I davant d'això, quantes ciutats es personen a les Corts castellanes amb dos procuradors per cadascuna d'aquestes? Divuit, certament, en els cent anys del segle XVI; vint-i-una, com a màxim, en el primer terç del segle XVII. I si es parla de procuradors serien

no més de 36 ó 42 a tot estirar. És clar que són ciutats grosses; només faltaria que no ho foren, perquè la representació realment resta molt esquifida, deliberadament esquifida com arriba a demostrar Thompson subratllant que les ciutats castellanques que ja tenen vot a Corts s'oposen —fins i tot al rei— a que la seva nòmina s'incrementi cap al futur malgrat les peticions d'altres ciutats i viles que aporten àdhuc sucoses ofertes de diners perquè la monarquia les inclogui. Al cap i a la fi, volen ser les primerenques ciutats i només elles i quantes menys millor les que controlin el frec a frec entre la monarquia i una representació parlamentària obviament oligàrquica. (Sempre malgrat aquesta realitat jo crec que cal mostrar-se prudent en l'aplicació d'aquests adjectius a societats d'Antic Règim, ben diferents a les actuals o correriem el risc d'anacrònics presentismes).

No obstant això, com menys ciutats a les Corts castellanques tinguin el diàleg amb el rei, potser menys força d'enfrontament puguin presentar a la Corona, però si la posseeixen — i el pas del vot consultiu al vot decisiu que arrossegueu les ciutats en la transició d'un segle a l'altre manifesta que tot i això durant cert temps la mantingueren— més guanys obtindrien cara als seus interessos personals desenvolupats en el control del servei de millones. Aquesta estratègia pot, fins i tot, explicar la recança a no comptar massa amb la presència dels estaments privilegiats —noblesa i clergat— els quals després del no a la Corona a les Corts de 1538-1539 s'estimaren no comparèixer mai més per tal de no col·laborar en absolut en la imposició fiscal. Així les coses, si bé és cert que durant una trentena d'anys, sobretot els inicials del segle XVII, la situació pogué ser relativament favorable a les ciutats a Corts que aconseguiren dominar els capítols dels *millones*, tant econòmicament com en les petites parcel·les de legislació atorgada, la feblesa dels seus representants numèricament i política fou segurament major que la que l'actual i pretesa renovada historiografia pensa a hores d'ara, la qual cosa ajuda a explicar la meteòrica caiguda de les Corts castellanques des d'un anterior i també meteòric ascens. És més, caldria no menysprear mai que, al marge de tot això, el rei des de la Nova Recopilació (1569) tenia dret per sí mateix a aplicar lleis i pragmàtiques com si foren acords en Corts, amb la qual cosa menysvalorava d'aleshores ençà aquelles petites parcel·les de poder legislatiu que acaronaven les Corts. No cal dir, per suposat, que aquestes darreres sense qualcun dubte no tenien molt a dir en tot allò que concernia a la política exterior, autèntica *regalia* del rei que només podia ser posada en entredit si fallaven els recursos de tresoreria i conseqüentment el pagament de les soldades als tercios a Europa.

En el segon cas, al Principat quants milions de persones hi havia? La pregunta, òbviament, és retòrica, ja que la resposta és ben coneguda: cap ni un. És més, en el millor dels recomptes actuals la població no ultrapassava els 400 ó exageradament els 450.000 habitants. Com bé es coneix, Olivares s'equivocà precisament en les enquestes o informacions que li presentaren i potser, fins i tot, en certs optimismes inflats com els que provenien de les *Excel·lències de*

Barcelona de Dionis Jorbà (1588), pels anys d'una exultant conjuntura —la dels darrers moments de la repressa del Mediterrani occidental fruit, en part, del segon camí de l'Imperi, via Barcelona-Gènova que substituïa l'obtenció dels enllaços marítims Bilbao-Anvers, trencats des de la revolta del Països Baixos i l'enemistat creixent de l'Anglaterra d'Isabel Tudor. Suposo que és inútil que parli aquí de l'extensió territorial del Principat i els Comtats.

Però, quantes ciutats o viles tenien representació a les Corts catalanes? Trenta, més o menys, entre ciutats i petites i populars viles, la qual cosa no vol dir que totes elles eren modestes. O, tal vegada es pensa que Barcelona, Girona, Lleida, Perpinyà, Tortosa i tantes d'altres no eren representatives o podien ser-ho amb menys categoria que les seves col·legues de Castella? Certament Tarragona no formava part d'aquesta nòmina i algunes altres, com Sabadell o Terrassa, no tenien representació fixa. Però si les segones començaven ara un creixement que només consolidaria el *domestic system*, en el cas de la primera no s'ha d'oblidar que era una ciutat arquebisbal i en la realitat depenia del seu senyor, l'arquebisbe metropolità del Principat, el qual juntament amb altres bisbes, abats, canonges o clergues de la Església catalana formava part del rengle del braç eclesiàstic de Corts, a l'igual que també existia a les assemblees parlamentàries catalanes un braç nobiliari, ben nombrós, per cert, tot i que molts dels petits nobles, cavallers i fins i tot d'alguns grossos no es presentaven a les Corts i delegaven en procuradories els seus vots i fins i tot els seus parers.

Malgrat això, certament la feblesa de les Corts catalanes no es veia enlloc, a desgrat de que la cerquem en la no convocatòria de Corts que la monarquia deliberadament ometia i sense la qual les Corts no podien aplegar-se constitucionalment parlant. I el rei per què ho feia, doncs? Segurament per dues raons molt significatives i que cap d'aquestes coincideixen ni de bon troç amb la situació castellana. Les Corts catalanes no podien o —si es vol, tant em dona— no volien contribuir econòmicament de la forma tan aclaparadora com ho feien a Castella. Caldria saber, a més a més, cosa actualment desconeguda en aquests indrets, si els representants catalans podien o no beneficiar-se igualment d'allò que feien els procuradors castellans. Suposadament no ho feien pel que fa al servei de *millones* que no existia a Catalunya; i sembla, per contra, que els veritables guanys que els representants catalans a Corts podien obtenir venien donats de la reparació de greuges dels oficials de la monarquia, reparació que molt sovint, a més de constituir legislativament fins i tot un capítol o acte de Cort, es materialitzava en sucosos descomptes que podien aminorar el servei votat finalment a les Corts. I aquest darrer, malgrat que en la convocatòria de 1599 es multiplicà geomètricament en relació amb la resta dels serveis atorgats al segle XVI, no fou, no obstant, una quantitat tan generosa que pogués provocar en el rei l'ansietat d'incrementar les convocatòries i col·locar-se en la perillosa frontera entre un autoritarisme reial que es volia augmentar i un pactisme que, en sovintejar molt més les seves inquietuts, posava tot el que podia el fre al primer, tenint en compte que la monarquia a Catalunya no posseïa de cap de les

maneres la capacitat normativa de la Nova Recopilació de Castella.

Darrere d'aquestes reflexions en veu alta, que no volen cercar culpables però tampoc innocents i només intenten apropar-se a la realitat documental i mental de l'època, jo aconsellaria als historiadors de les Corts Catalanes —a més d'agafar el bou per les banyes i no només fer un estudi foralista del corpus legislatiu sinó fer-lo de tota la discussió i deliberacions precedimentals i reals dels volums de les esmentades Corts— no imbricar-se massa en la comparació amb les Corts castellanes que una historiografia, la qual no ultrapassa els quinze anys, ha excel·lit fins als núvols i ha fet creure de retruc als catalans que les nostres Corts són minces, en absolut competitives —valgui l'expressió— amb les castellanes i conseqüentment condemnades al fracàs, sense esbrinar ben bé si aquest provenia de l'arcaisme d'alguns dels seus procediments o endemés de l'arraconament que feu la monarquia. Per dir-ho d'alguna manera, en tot cas caldria ponderar les Corts catalanes amb les Corts castellanes, bo i portant al nivell de la política les crítiques ben assenyades que al seu dia feu Jordi Nadal a l'estudi d' Earl Hamilton en el tema econòmic de la revolució de preus.

Així sí, per a obtenir —objectivament parlant— l'autèntica realitat dels preus dels productes, calia ponderar-los bo i fent veure que no significa el mateix el preu del blat —el qual implicava a amplis nuclis de la societat— que el de la carn més escollida, ¿no seria convenient fer-ho també entre les preteses comparacions de les Corts peninsulars, ja fossin les de Castella o les de Catalunya? Si es fes, possiblement hauria de renunciar-se a la tan estesa feblesa catalana i no sorprendren's que el rei no les volgués convocar. Al cap i a la fi, la monarquia volia escapolir-se el màxim de complicacions jurídiques i fins i tot jurisdiccionals, sobretot si pensava —i podia confirmar-ho— que els serveis de les Corts catalanes no eren meravellosos i podien substituir-los les aportacions castellanes i indianes.

2^a) Però amb les Corts s'ha acabat tot? O què són, sinó, les Juntes de Braços? Ja sé que aquestes darreres no les convoca el rei i, conseqüentment, no són Corts i, doncs, no hi ha legislació oficial. Però, tot esdevingué d'aquesta manera? En aquest cas, ¿per què tant de batibull al voltant de les divuitenes que es crearen durant la legislació del 1585 en una clara errada del rei, com aviat es va adonar? Perquè, si les divuitenes —comissions de 18 membres, sis per cada braç de Corts— es crearen per a ajudar a l'assessorament i govern dels diputats i fins i tot per aclarir els comptes de la Generalitat, anaren després molt més lluny. En el 1585 els capítols de Cort del redreç de la Generalitat varen permetre a les divuitenes àdhuc interpretar les lleis, la qual cosa podia significar en la realitat crear nova legislació. O què és, sinó, la jurisprudència? ¿No s'espantà el rei i més d'un diputat, certament? Aquestes divuitenes podien ser per a tothom una pedra de toc.

En conseqüència, el rei anul·là per pragmàtica anticonstitucional del 1593 els capítols del redreç de la Generalitat; el rei segrestà o ho intentà al diputat nobiliari Joan de Granollachs el 24 de maig de 1591, el mateix dia de l'afer

d'Antonio Pérez. I després Felip III en 1599, tot i que mantingué la fórmula de les divuitenes que havia estat suspesa el 1593, va abolir els capitols interpretatius de la legislació de 1585. Més encara, les Juntes de Braços foren eliminades el 1653, després de la caiguda de Barcelona a mans de Felip IV en la guerra dels Segadors. Abans, però, la Junta de Braços del 1640, convocada per Pau Claris, havia arribat àdhuc a ser revolucionària, ¿tal vegada com una mena de Parlament Llarg anglès?

3^a) Evidentment sembla que no, o, en tot cas, difícilment podria demostrar-se el sí. Vull dir, la societat catalana del 1640 —més o menys estamental— ¿podia comparar-se a l'anglesa?; ¿podia fer-ho també en la seva ubicació geogràfica? En la segona qüestió la resposta és negativa, immersa com estava en una guerra entre França i la Monarquia Hispànica —la dels Trenta Anys—. I en la primera qüestió pot ser que tampoc, tot i que des de 1680 volia caminar per aquests indrets.

4^a) Una altra qüestió: la pregunta inicial que s'ha fet pot tenir una resposta secular. ¿És igual la societat catalana de principis del segle que la de les darreries del Sis-cents, deixant de banda ara el discutit neoforalisme des de Joan Reglà a Jaume Dantí? La resposta torna a ser negativa, però podria ser imaginativa. Els parlaments anglesos del primer terç del segle XVII no foren, per suposat, els de les seves acaballes, però els formalismes continuaren i, malgrat tot, els canvis socio-institucionals es donaren al seu sí, qüestions aquestes que han debatut gairebé eternament Trevor Roper i Christopher Hill. ¿Podia haver succeït això a Catalunya?

Si anem a veure realitats documentals, és possible, perquè les constitucions, els greuges i certes qüestions de servei impositiu —ho vaig estudiar— estaven canviant entre 1599 i el 1701-1702. Aleshores, ¿es fossilitzà tot el dret normatiu públic català que incloïa, doncs, les seves institucions, senzillament perquè no es convocaren Corts? O malgrat això, ¿no és veritat que la Catalunya finisecular, després de les desfetes a mitjan segle XVII, revifava amb nous aires i noves constitucions?

5^a) El que més em preocupa de tot això és que si la meua resposta és sí, sense matisacions, estaria afirmant que la guerra de Successió no té res a veure en la resolució del problema constitucional català, quan l'havia arraconat de cop i que els decrets de Nova Planta foren benvinguts perquè eren necessaris fossilitzada l'antiga legislació. Però ara sabem que abans de tot això ja es feien certs canvis mercantils i institucionals, a la vegada que el dret i l'estudi del mateix s'agegantà en la cruïlla dels dos segles, del XVII al XVIII.

6^a) A més, el problema no diria, per acabar, que és endogen, sinó que de fet es planteja com a mínim en tota l'Europa occidental —Monarquia Hispànica o no— i fins i tot en llocs de l'Europa central, en un plantejament que desborda Catalunya i s'imbrica en la problemàtica fonamental de l'absolutisme o el constitucionalisme.